

ПРЕДСТАВЕ О УТОРКУ КОД ЈУЖНИХ И ИСТОЧНИХ СЛОВЕНА

Драгана Ђурић
Филолошки факултета
Универзитет у Београду

CONCEPTIONS OF TUESDAY AMONG SOUTH AND EAST SLAVS

Dragana Djurić
Faculty of Philology
University of Belgrade

The paper covers popular conceptions of Tuesday among South and East Slavs. By means of a comparative approach, the paper presents an analysis of the names for the day of Tuesday among South and East Slavs, as well as popular beliefs and rites of custom. Special emphasis is laid to established expressions and popular chrononyms as elements involved in the semanticization of Tuesday. The study points out the prevalence of the image of Tuesday as a negative for South Slavs and an absolute positive among East Slavs.

Key words: Tuesday, South Slavs, East Slavs, days of the week, popular chrononyms

1. Предмет, циљеви и корпус истраживања

Предмет истраживања су народне представе о уторку код Јужних и Источних Словена. У раду је, кроз компаративни приступ, пажња поклоњена јужнословенским и источнословенским називима за уторак, а посебно устаљеним изразима и народним хрононимима, којима се додатно осветљава семантика овог дана.

Циљ истраживања је да се потврди или коригује доминантна негативна карактеризација уторка код Јужних, одн. позитивна код Источних Словена. У корпус истраживања су уврштени етимолошки, митолошки, фразеолошки, стандардни и речници народних говора источнословенских и јужнословенских језика (БЕР 1971; Даль 1880, Даль 1882; Skok 1973; СД 2009; Стојнев 1994; Кулишић, Петровић

1970; Broz – Iveković 1901; Романов 1912; РМС; РСАНУ; СРНГ итд.), затим монографије о обредима и обичајима у појединим словенским крајевима, студије у фолклористичким и етнографским зборницима и научним часописима, итд.

Народне представе о данима у седмици код Јужних и Источних Словена биле су предмет истраживања немалог броја аутора. Значајни радови, у којима се анализира семантика одређених дана у недељи, налазе се у публикацијама посвећеним народним календарима (Толстая 2005; Агапкина 2002). Значајне студије налазе се, такође, у зборницима посвећеним симболици и перцепцији времена код Словена (ВВЗ 2014), затим монографијама посвећеним одређеном региону, где се о данима и њиховом значају казује у тематским целинама о народном погледу на свет, као и у поглављима која се односе на посебне обреде и обичаје (Бонева 1994; Генчев 1993; Попов 1999). Посебно о уторку и његовој семантици код Источних Словена писала је Светлана Амосова.

2. Семантизација дана у недељи

У народној култури Јужних и Источних Словена сваки дан у недељи се одликују посебном семантиком на коју утиче више чинилаца и која је неодвојива од круга веровања, обичаја и обредних радњи (везаних за одређени дан). Иако се међу представама о данима, које су карактеристичне за јужну и источну групу словенских народа, могу уочити значајне разлике, па и супротности, ипак се може говорити о одређеним заједничким „механизмима“ помоћу којих се једном дану приписују једне, а неком другом – друге карактеристике.

У зависности од назива, одн. граматичке врсте именице којом су именовани, дани се могу поделити на „мушке“ и „женске“. Оваква карактеризација утиче и на формирање одређених веровања, као и обичајног понашања. На пример, у Русији, у Полесју, верује се да ће бити више петлића него кокошака, ако се квочка насади на јаја на „мушки“ дан, као и да ће крава на „мушки“ дан отелити бика (Толстая 2005: 92).

Фонетски склоп назива дана и, на основу њега настале, звуковне асоцијације такође у одређеним случајевима могу утицати на представе о неком дану. На пример, у Белорусији је постојала забрана клања стоке оним данима који у називу имају фонему /p/ јер се веровало да ће се, ако се забрана прекрши, у месу појавити црви –

робаки (СД 2009: 455)¹. У основи оваквог именовања најчешће се налазе игре речима и комбинације условљене римом: *понеденик – поседеник, торник – добротворник, среда – света среда, четвртак – запртак, петак – светак, субота – на работу, недеља – на пазар* (СЕЗб 1909: 14 – 15). Међутим, у њима се понекад могу препознати и друге народне представе о неком дану. Уторак се у Бугарској, на пример, асоцира по називу са умирањем *вторник – уморник* (Раденковић 2013: 24). Стојковић је – додуше, неаргументовано – значење уторка изводио из глагола *утрти*, односно именица *утор* и *затор* (1936: 62). Код Срба постоји и, наизглед шaljив, назив за уторак, одн. (у)торник: *понедељник је свети поседељник, уторник – запорник* (РСАНУ 1969: 288; РМС 1990: 194). Ипак, значење лексеме *запорник* (*онај који затвара, зауставља, брани*) изнова упућује на негативну семантику овога дана на јужнословенском простору.

Као значајне у формирању семантике дана у седмици код Јужних и Источних Словена, јављају се и хришћанске конотације. У источнословенској хришћанској традицији, на пример, среда и петак сматрају се посним, несрећним, *лошим* и *тешким* данима (Толстая 2008: 2). Среда се сматра несрећним даном, јер је, према хришћанском веровању, тог дана Јуда издао Христа, док је петак посвећен Богородици и Христовом страдању.

Један од најзначајнијих чинилаца у одређивању неког дана као позитивног или негативног јесте место које тај дан заузима у односу на дан који се сматра почетним даном седмице. У традиционалним представама о времену снажно је изражена магија првог дана, почетка (Толстая 2005: 168). Један од пресудних утицаја на исход какве човекове акције представља дан када је акција започета – *прво* ствара будуће, почетак већ садржи процес и његов крај (Седакова 2014: 6). Почетни дани се обично сматрају „лаким“, позитивним и повољним за човека. Међутим, код Јужних Словена се не јавља рачунање седмице од недеље, при чему је, дакле, понедељак други дан (*деутера*), уторак трећи (*тритη*), среда – четврти (*тетартη*), итд. Недеља (п)остаје, могло би се закључити, круна претходне седмице, док се понедељак сматра првим даном нове седмице, а уторак другим.

Сматра се да јужнословенски и источнословенски називи за уторак потичу од места уторка у седмици, рачунајући од понедељка: *уторак* – „други дан у седмици“ (РМС 1990: 623), *вторник* – „вторият

¹ У Пољској исти критеријум подразумева другачије схватање дана – дани, који у свом називу имају фонему /p/, сматрају се „добрим“ данима и тада је, на пример, најбоље ступити у брак (Толстая 2010: 200).

ден от седмицата“ (БЕР 1971: 197), *utornik* – „od osnove koje je i *второй, drugi*“ (Broz – Iveković 1901: 675), *вторник* – „второй день недели, седмицы, следующий за понедельником“ (Даль 1880: 274), *вторьникъ* – второй день недели (Срезневский 1893: 433 – 434), итд. У српском и хрватском језику редни број *вторый* је потиснут обликом *други*, али Скок доводи у везу са њим лексему *паторак* („други рој пчела у години“). Наиме, он сматра да је *паторак* постало од синтагме *по вторь-*, као и глагол *повторавати* (Skok 1973: 552). Обележје *понављања* у значењу уторка може се уочити у веровању у Бугарској да свадбе не треба организовати овог дана да не би дошло до понављања брака. Такође, у Србији се веровало да ће, ако неко умре у уторак, до следећег уторка за њим отићи још неко, тј. да ће се смрт поновити (СЕЗб 1909: 13).

3. Доминантне представе о уторку код Јужних и Источних Словена

Код Јужних Словена почетним даном седмице сматра се понедељак, па се, као елементи његовог значења, јављају обележја *напред* и *почетно*, што је била основа да се овај дан позитивно вреднује. Дан који следи има обележје *другог*, које се схвата и као *назад* (Раденковић 1996: 172), што је, највероватније, један од кључних разлога да се уторку припишу карактеристике *лошег*, *тешког* и несрећног дана: *utorak je najgori dan; utorak i petak uopće su nesretni dani* (Stojković 1936: 62–63), *вторникът се смята за нещастен ден* (Цанева 1994: 125), *лош, тежък (хаталия) ден* (Стойнев 1994: 71), итд. Зато је уторак у јужнословенској народној култури дан снажног негативног семантичког набоја.

Код Срба је чак постојало веровање да је уторак несрећан дан за династију Карађорђевић и Србију уопште (Stojković 1936: 63). Веровало се да је 1389. године битка на Косову изгубљена, јер се одиграла на уторак (Недељковић 1990: 254). Ако Божић падне у уторак, верује се да ће година бити гладна и да ће зима бити „зла“ – *кад је Божић у уторник, реку у Кривошијама, да је и зима зла* (ВНП 1996: 337). Иначе, Божић има посебан митолошки значај у народном календару. Њиме почиње период тзв. некрштених дана, којима се обележава завршетак старе и почетак нове године, и током којих је појачана активност нечисте силе – поготово *караконџула* (код Срба и Бугара), *свјатки* (код Руса), *дивје јаге* (код Словенаца). Страховање од потенцијалног спајања, у оквирима једног дана, опасне природе уторка и природе Божића као јаког почетка, могло је утицати на

појаву посебне молитве: *Ослободи ме, Боже, уторника Божића и приступнога годишћа* (Stojković 1936: 63).

Супротна представа о уторку среће се код Источних Словена – уторак је срећан, добар, „лак“ дан: *вівторок – Щасливий день; вторник – хороший день; в вовторок Господь сотворил солнце, а солнце сияе, а это щасливий день* (Амосова 2008: 9). Код карпатских Украјинаца постоји веровање да људима, који посте уторком, помаже *Уторак* и штити их од непријатеља. У питању је митолошко биће слично човеку настало персонификацијом дана – *вторник* *выглядит как мужчина среднего роста* (Толстая 2010: 199). За усмену народну традицију персонификовани дани нису реткост и чине посебну групу митолошких бића (најчешће су то Среда и Петка). Значајно је да се Уторак јавља као покровитељ и заштитник људи, које је пратила нека несрећа у животу, јер би, према народном веровању, управо они требало да посте овог дана (Толстая 2010: 199).

3.1. Уторак као несрећан, неповољан, тежак дан код Јужних Словена

Код Јужних Словена се сматра да су деца рођена на уторак без среће, да ће патити (Раденковић 1996: 173; Бонева 1994: 22), да неће дуго живети или да ће рано остати удовци, одн. удовице (Воденичарова 1999: 353; Ганева 2002: 258). У уској вези са овим значењем уторка стоје и називи и устаљени изрази којима се именује несрећан човек – *родио се у уторак; баш си ти неки торник* (СД 2009: 455), *торник* (СЕЗб 1909: 13), *рођен на (црни) торник* (Маринов 1994: 259). Међутим, терет свога рођења на уторак човек носи сам, док се у случају младунчета стоке, рођеног на овај дан, верује да ће донети несрећу читавом стаду, па се оно не оставља у животу (Маринов 1994: 260).

Уторак, као несрећан и „лош“ дан, неповољан је за започињање било каквог посла. Уторком се не полази на пут, не сеје се, не сади се дрвеће, не иде се у лов, не ради се око пчела, зато што се верује да ништа од предузетог неће имати добар резултат или да уопште неће бити завршено (Маринов 1994: 260; Райчевски 1996: 253). У Србији овог дана нису организоване веридбе и свадбе, јер се сматрало да би брак био несрећан, а у Бугарској да би се избегло понављање брака. Ако би прва брачна ноћ пала на уторак, младенци је не би ни проводили заједно (Гура 2012: 525).

Негативна обележја која уторак има за човека, с друге стране, повољан су моменат за кретање нечисте силе, јер је она нешто супротно од људског света. Уторак се схвата као *друго, безлично*

време, које се повезује с ознакама *невидљив, страни* (Раденковић 2005: 77 – 78). Верује се да у уторак пада посебно опасан час, када је граница између два света нарушена и када је појачано деловање оностраног. Колико је опасно нарушавање ове границе казује веровање да се уторком и вук (иначе – чувар границе дивљег света) чува несреће више него другим данима (Кулишић, Петровић 1970: 306). Зато је уторак у јужнословенској традицији веома повољан дан за бајања, прорицања и гатања – *kobne i hude čine moguće je i podesno vršiti samo u utorak; vraći se ide baš samo utorkom, sa svrhom da se kome naudi* (Stojković 1936: 64). Исто тако, клетва изречена у уторак се одликује посебном тежином и снагом – у Македонији: *други торник да не та дочека* (СД 2009: 456).

Опасна природа уторка утицала је на појаву читавог низа забрана одређених радњи, као и на успостављање посебног система казни за прекршиоце. Казне су најчешће индивидуалног карактера и „кривца“ стигну обично за његова живота. На пример, једна од општих забрана у вези са уторком је забрана ткања и, уопште, рад иглом. Предење и ткање су под патронатом неких митолошких бића, па је обављање ових радњи, у данима када је забрањено, било веома опасно. Веровало се да човеку могу наудити вештице, ако се у уторак снује ткање и потом сачини одело за мушкарца (Stojković 1936: 63), као и да ће метак стићи војника коме је одело шивено на уторак (СД 1995: 456). Сматра се и да уторком жена не би требало да се чешља да не би рано остала удовица (Stojković 1936: 63).

Значајна забрана у вези са уторком се односи на употребу воде. Децу треба купати понедељком, четвртом и суботом, а никако уторком (Stojković 1936: 62). У Жепи се сматра да не треба прати и, уопште, било шта радити с водом да се не би замутиле воде и да на село не би пао град (Толстая 2010: 201). Дакле, императив поштовања ове забране је посебно изражен чињеницом да ће њено кршење довести до колективне казне. Казна погађа више од једног човека и у случају када се у уторак почне са копањем темеља куће – тада се, у Бугарској, верује да ће се у тој кући угасити породична лоза (Николов 2002: 136).

3.2. Уторак као срећан, повољан, лак дан код Источних Словена

Код Источних Словена се уторак сматра најсрећнијим, позитивним и „лаким“ даном. По овим својствима супротстављен је понедељку, као „тешком“ и неповољном. У источнословенској

усменој култури се, као неповољни и несрећни, вреднују понедељак и четвртак, вероватно зато што се недеља схвата као „лаки“, светли и повољан дан, а следећи дан за њим се схвата као „друго“, односно наличје претходног дана (Раденковић 2013: 24). Пошто је за људе повољан и срећан, уторак је веома неповољан за активност нечисте силе – уторком људи имају највише снаге, *тада им је лако, па је нечистим духовима тешко*² (СРНГ 1987: 305).

Људи рођени у уторак су срећни, дугог века и успех их прати целог живота. За разлику од јужнословенског веровања по ком ће младунче стоке рођено у уторак донети несрећу целом стаду, код Источних Словена младунчад рођена у уторак се чувају и чак добијају имена по свом дану рођења. На пример, теле које се отелило у уторак обично добија име, одн. надимак *вторёна, вторька, вторюшка* (СРНГ 1980: 230, 232).

Уторак се често среће у пару са четвртком као даном повољним за почетак најразличитијих послова (четвртак је, иначе, повољан дан и код Јужних Словена). Пошто је у питању „лак“ дан, према народном веровању, сви послови, који се тада започну, ићи ће лако, без тешкоћа. Уторком је повољно почети послове у пољу и њиви, обавити прво орање, почети подизање куће³, преселити се и поћи на пут (Даль 1879: 561 – 562; Амосова 2008: 9). Раж, која се посеје у уторак, родиће много боље и више од оне која је посејана неког другог дана, поготово у среду или петак (Амосова 2008: 9). Такође, верује се да ће се много пилића излећи из оних јаја, које је кокошка снела у уторак.

Насупрот избегавању веридбе и свадбе у уторак на јужнословенском простору, уторак, четвртак и субота су код Источних Словена (код Белоруса), узимани као дани повољни за обављање свадбеног обреда и почетак срећног брачног живота (Гура 2012: 731). Наиме, у овом схватању уторка као позитивног дана врло је значајна опозиција парно/непарно, односно симболика пара. У свадбеном обреду она је позитивног карактера, јер се доводи у везу са сједињењем младенаца у пар (који постаје једно), одн. са успостављањем равнотеже.

4. Народни хрононими

У народној култури се, као посебно маркирана, издваја група хрононима у вези са уторком. Значајан број ових назива јавља се на

² Уп. *Нам во вторник легко, зато бесам трудно* (СРНГ 1987: 305).

³ Ипак, услов за сасвим успешно подизање куће у уторак јесте да се тог дана не празнује неки од Светих мученика (Амосова 2008: 9).

јужнословенском простору и кроз њих се одсликава понека значајна црта народне представе о уторку. Почевши од Божића, у народном календару издвајају се *Девети уторак*, *Црни уторак*, *Куц вторник*, *Крив вторник*, *Глух вторник*, *Хроми уторак*, *Водени уторак*, итд.

4.1. Девети уторак / Девети торник

У Србији је девети уторак од Божића сматран изразито опасним и неповољним даном, који је празнован ради заштите од болести и грома.

Народне представе о овом дану већином су настале прожимањем (негативних) значењских обележја уторка, о којима је било речи, и симболике броја *девет*. *Девет* је последњи једноцифрени број, њиме се завршава један, а почиње нови ниво, те је његово основно симболичко значење *преобраћање*, *прелаз*, *промена* (Раденковић 1996: 339). Могуће је да је управо ово значење утицало на веровање да је Девети уторак посебно опасан за труднице и децу коју носе⁴. Наиме, веровало се да ће дете рођено на Девети уторак бити изразито несрећно, а трудницама је овог дана било строго забрањено да раде, па и да излазе из куће после заласка сунца да им деца не би добила падавицу или лудило (СЕЗб 1909: 104; СМР 1970: 306 – 307).

Осим рада уопште, на Девети уторак је било забрањено ткање и рад иглом. Веровало се да ништа што је испредено овог дана неће ваљати – *неће користити ни псу* (СЕЗб 1909: 38). У Левчу и Темнићу је било строго забрањено ткање, јер се веровало да ће у том случају војника у рату сигурно стићи метак (СД 1995: 456). У Хомољу су жене празновале овај дан због болести *усова* (Недељковић 1990: 254).

4.2. Црни уторак / Црни торник / Чьрн вторник

Несрећан дан, дан великог зла се назива и *црним даном* (Оташевић 2012: 189). Узму ли се у обзир позната значења уторка код Јужних Словена, могло би се рећи да је синтагмом *Црни уторак* овај дан двоструко негативно маркиран. Црна боја се готово без изузетка повезује са тамом, мраком, земљом, местом боравка нечисте силе, чије је и опште обележје. Изразито је негативног семантичког набоја.

Код Срба је *Црним* називан уторак Беле недеље (недеље пред Велики пост), уторак Тодорове недеље (прве недеље Великог поста), затим уторак пред Ђурђевдан и уторак после Ђурђевдана. Уторак прве недеље Великог поста је у југоисточној Србији и северној Македонији називан *Лудим* и празнован је због страха од падавице и

⁴ У овом случају није без значаја чињеница да дете проводи у мајчиној утроби девет месеци.

лудила. У пиротским селима се празновао уторак пред Ђурђевдан да вране и чавке не би правиле штету на њивама с кукурузом (СМР 1970: 306 – 307).

Код Бугара је уторак Годорове недеље, која је називана и Црном недељом, сматран најопаснијим. Маринов наводи да овај уторак у народу има три назива – *Чьрн вторник*, *Сух вторник*, *Усовски вторник* (1994: 515). Сваки назив осветљава део природе овог дана: *црним* се назива зато што је господар свих уторака; *сувим* се назива јер је господар суше; познат је и као *усовски* зато што је повезан са „лошим духом“, *усовом*, који суши ноге животињама.

У литератури се, међутим, за овај дан срећу и називи – *Арджав (рџсдав) фторник*, *Куц (хроми) вторник*, *Крив вторник*, *Глух вторник* (Агапкина 2002: 36 – 38). Ови називи додатно одсликавају јужнословенску народну представу о уторку као дану погодном за активност нечисте силе. *Хромост* је једна од основних карактеристика митолошких бића и може се довести у блиску везу са хромим Годоровим коњима, као и *криво* (као опозиција *правом*), које говори о неправилности, нарушеној равнотежи и одступању. Извор епитету *глуви* могао би се потражити у хришћанској традицији, тачније у јеванђељској епизоди истеривања нечистог духа, који се назива *дух неми и глуви* (Агапкина 2002: 36).

4.3. Водени уторак

У хронониму *Водени уторак* спајају се значењска обележја уторка и симболика воде. У народним веровањима вода се одликује вишеструком симболиком – један је од првих елемената у стварању света, извор је живота и средство магијског очишћења. Такође, вода представља и границу између овог и оног света, као и место боравка нечисте силе.

Код Срба су три уторка у години могла имати епитет *водени*: уторак Водене недеље, уторак Беле недеље (прве по Тројицама) и уторак прве недеље по Ђурђевдану.

Прва недеља по Ускрсу назива се Воденом недељом. У Банату, понегде у Украјини, посебно у карпатској области, затим у западнословенским традицијама (у Пољској и Словачкој) другог и трећег дана Ускрса младићи су у групама обилазили куће девојака и поливали их водом. Агапкина наводи како је могуће да је масовни карактер овог обичаја утицао и на народне хронониме Светле седмице (2002: 503). На Фрушкој гори се веровало да ове седмице не треба садити кромпир, јер ће бити воден, а у Левчу се на Водени уторак

није радило, посебно на њиви, због могуће штете, коју би нанела вода (Марковић 2004: 80). У Грузи је, као Водена, била позната недеља по Ђурђевдану (Недељковић 1990: 57) и у њој су посебно празновани Водени петак и Водена субота због страховања од поплава.

4.4. Радуница и Коњски ускрс код Источних Словена

У источнословенској традицији, по значају у народном календару, издваја се уторак Томине недеље (прве недеље по Ускрсу). Овај дан је познат као *Радуница* (Толстая 2005: 80–81), са многобројним варијантама – *Радовница, Радоница, Радовицы, Радовый день, Радуга, Радуљница, Мертва радовница, Навская радуница, Проводная Радовница, Поминки, Проводы правдивые, Проводы справедливые* (Толстая 2005: 300), *Навской вторник* (Агапкина 2002: 295).

Уторак Томине недеље је задушни дан у години но, за разлику од Дедова (задушних дана код Белоруса и Украјинаца, који обично падају у петак или суботу), на Радуницу се спрема мрсна храна и износи се на гробље. Значење задушног дана се може уочити у већини наведених назива.

Уторак Томине недеље се понекад назива и *Громница, Громницы* (Толстая 2005: 70) и празнован је, попут Деветог уторка код Јужних Словена, ради заштите од грома.

Код Белоруса је у част коња празнован уторак после Тројица, под именом Коњски ускрс (*Конскі вялікдзень*). Тог дана се коњи нису користили за рад, а у коњушницама су постављали свеће за здравље коња (Толстая 1986: 185).

5. Закључна разматрања

У народном погледу на време, седмица није само збир дана, који се увек изнова понављају и од којих је сваки наредни једнак претходном. Дани нису једнако ранжирани и немају једнаке особине. Ипак, одређена константа у приписивању извесних карактеристика неком дану, допринела је формирању доминантне представе о њему.

За источнословенски културни простор се везује представа о уторку као позитивном, срећном, лаком и повољном дану. У руском језику се, међутим, јавља и устаљени израз *по пустым вторникам* са значењем „о нечему неважном, непотребном“ (Мокиенко – Никитина 2007: 107). Горјачева наводи и варијанте овог израза – *остаться/вернуться с пустыми вторниками* у значењу „остати празних шака“, затим за *пустой вторник (работать)* са значењем „радити без икакве

надокнаде, радити за хвала“ (Горячева 1998: 85). Лексема *пустой* у руском језику има значења *празан, узалудан, бескористан, неповољан*. У наведене изразе она уноси негативну значењску компоненту и, на одређени начин, релативизује апсолутно позитивну представу о уторку.

Код Срба на Косову се среће, можда неуобичајено за јужнословенски простор, вредновање уторка – уторак се сматра врло повољним даном за почетак радова у пољу и њиви (СД 1995: 456). Мотивација за овакво вредновање уторка могла би бити апокриф о стварању света, према којем је Бог у уторак посадио биљке у Рају (Толстая 2010: 198). Такође, сматра се да ће дете рођено на овај дан бити *срећно*, али да неће дуго живети (Кулишић, Петровић 1970: 307). Није без значаја податак да су у Црној Гори и Херцеговини за свадбени дан бирани „мушки“ дани (дакле, и уторак), верујући да ће то помоћи рођењу мушког детета (Гура 2012: 581).

Наведена веровања о уторку се издвајају из система уобичајених представа о овом дану како у јужнословенској, тако и у источнословенској народној традицији и, на одређени начин, упућују на могућност кориговања овог система. Ипак, грађа показује да ниска фреквентност ових веровања не нарушава доминантне слике уторка ни у народној култури Јужних ни у народној култури Источних Словена.

ЛИТЕРАТУРА

- Агапкина 2002:** Агапкина, Т. А. *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*. Москва: Индрик, 2002.
- Амосова 2008:** Амосова, С. Н. Представление о вторнике и субботе у восточных славян. // *Живая старина*. Москва: Гос. центр русского фольклора, 2008, № 2, 9 – 12.
- Амосова 2009:** Амосова, С. Н. Среда и пятница в доме не указчица: представления о среде и пятнице у восточных славян. // *Знаки времена в славянской культуре: от барокко до авангарда*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2009, 301 – 324.
- Амосова 2009:** Амосова, С. Н. Система наказаний за нарушение запретов, связанных с днями недели. // *Славянская традиционная культура и современный мир*. Москва: Государственный республиканский центр русского фольклора, 2009, № 12, 77 – 91.
- Аникин 1988:** Аникин, В. П. *Русские пословицы и поговоры*. Москва: Худож. лит., 1988.

- Бонева 1994:** Бонева, Т. С. Народен светоглед. // *Родопи. Традиционна народна духовна и социалнонормативна култура*. Софија: Етнографски институт с музеј при БАН, 1994, 7 – 50.
- Босић 1996:** Босић, М. *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Прометеј, 1996.
- Василева 1993:** Василева, М. Календарные празници и обичаи. // *Софийски край. Етнографски и езикови проучвания*. Софија: Българска академия на науките, 1993, 234 – 261.
- Воденичарова 1999:** Воденичарова, А. Обреди, свързани с раждането и ранната социализация на детето. // *Ловешки край. Материална и духовна култура*. Софија: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, 349 – 369.
- Ганева Райчева 2002:** Ганева Райчева, В. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. // *Сакар. Етнографско, фолклорно и езиково изследване*. Софија: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002, 255 – 266.
- Генчев 1993:** Генчев, С. Семейни обичаи и обреди. // *Софийски край. Етнографски и езикови проучвания*. Софија: Българска академия на науките, 1993, 196 – 234.
- Горячева 1998:** Горячева, Т. В. Остаться с пустыми овторниками. // *Слово и культура*. Т. 1. Москва: Индрик, 1998, 85 – 92.
- Гура 2012:** Гура, А. В. *Брак и свадба в славянской народной культуре: Семантика и символика*. Москва: Индрик, 2012.
- Даль 1879:** Даль, В. *Пословицы русского народа*. Т. 2. С.-Петербургъ, Москва: Издание М. О. Вольфа, 1879.
- Кулишић, Петровић 1970:** Кулишић, Ш., Петровић. *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.
- Михайлова, ред. 1999:** *Ловешки край. Материална и духовна култура*. Под ред. на Г. Михайлова. Софија: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999.
- Максимов 1903:** Максимов, С. *Нечистая, невѣдомая и крестная сила*. Санкт-Петербург: Товарищество Р. Голике и А. Вилборг, 1903.
- Маринов 1996:** Маринов, Д. *Народна вяра и религиозни народни обичаи*. Софија: Издателство на Българската академия на науките, 1994.
- Марковић 2004:** Марковић, С. *Приповетке и предања из Левча*. Београд: Чигоја, 2004.

- Мокиенко, Никитина 2007:** Мокиенко, В. М., Никитина, Т. Г. *Болшой словарь русских поговорок*. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2007.
- Недельковић 1990:** Недельковић, М. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Караџић, 1990.
- Николов 2002:** Николов, И. Къщата. // *Сакар. Етнографско, фолклорно и езиково изследване*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002, 127 – 151.
- Николова 1999:** Николова, В. Сватбени обичаи и обреди. // *Ловешки край. Материална и духовна култура*. София: Българска академия на науките, 1999, 370 – 404.
- Оташевић 2012:** Оташевић, Ђ. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- Попов, ред. 1994:** *Родопи. Традициона народна духовна и социалнонормативна култура*. Под ред. на Р. Попов. София: Етнографски институт с музей при БАН, 1994.
- Попов 1999:** Попов, Р. Народен светоглед. // *Ловешки край. Материална и духовна култура*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, 268 – 292.
- Попов, ред. 2002:** *Сакар. Етнографско, фолклорно и езиково изследване*. Под ред. на Р. Попов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002.
- Раденковић 1996:** Раденковић, Љ. *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Београд: Балканолошки институт САНУ, Ниш: Просвета, 1996.
- Раденковић 1996а:** Раденковић, Љ. *Народна бајања код Јужних Словена*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 1996.
- Раденковић 2005:** Раденковић, Љ. Опасное время в народных представлениях славян. // *Balkanica XXXV*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2005, 71 – 90.
- Раденковић 2013:** Раденковић, Љ. Време у народној демонологији Словена. // *Време, вакат, земан / Аспекти времена у фолклору*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 15 – 38.
- Райчевски 1996:** Райчевски, С. Трудови обичаи. // *Странджа. Материална и духовна култура*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1996, 245 – 258.
- Романов 1912:** Романов, Е. *Бѣлорусскій сборникъ – Бытъ Бѣлорусса. Словарь условных языковъ*. Вильна, 1912.
- Седакова 2014:** Седакова И. А. *Начало в балканском рождественско-новогоднем календаре: вступление, введение и предисловие*. //

- Начало. Н архѣ. Fillimi. Īncerutul... Рождество и Новый год на Балканах.* Москва: Институт славяноведения РАН, 2014, 5 – 14.
- Срезневский 2003:** Срезневский, И. И. *Материалы для Словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ.* Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ, 1893. Репринт: Москва, 2003.
- Стойнев 1994:** Стойнев, А. *Българска митология – енциклопедичен речник.* София: Издателска група 7М + Логис, 1994.
- Толстая 1986:** Толстая, С. М. *Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю: К – П. // Славянский и балканский фольклор. Духовная культура Полесья на общеславянском фоне.* Москва: Наука, 1986, 178 – 242.
- Толстая 1995:** Толстая, С. М. *Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю: Р – Я. // Славянский и балканский фольклор. Этнолингвистическое изучение Полесья.* Москва: Наука, 1995, 251 – 317.
- Толстая 2005:** Толстая, С. М. *Полесский народный календарь.* Москва: Индрик, 2005.
- Толстая 2008:** Толстая, С. М. *Дни недели в народной магии. // Живая старина.* Москва: Гос. центр русского фольклора, 2008, № 2, 2 – 5.
- Толстая 2010:** Толстая С. М. *Семантические категории языка культуры. Очерки по славянской этнолингвистике.* Москва: Книжный дом Либроком, 2010.
- Фасмер 1964:** Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка.* Москва: Прогресс, 1964.
- Цанева 1994:** Цанева, Е. *Обичаи при бременност, раждане и отглеждане на дете. // Родопи. Традиционна народна духовна и социалнонормативна култура.* София: Етнографски институт с музей при БАН, 1994, 118 – 145.
- Черкезова, ред. 1996:** *Странджа. Материална и духовна култура.* Под ред. на М. Черкезова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1996.
- Broz, Iveković 1901:** Broz, I., Iveković, F. *Rječnik hrvatskoga jezika*, T. 1. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta, 1901.
- Skok 1973:** Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Zagreb: JAZU, 1973.
- Stojković 1936:** Stojković, Marijan. *Sretni i nesretni dani. // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena.* Zagreb: JAZU, 1936, № XXX/2, 62 – 64.

СКРАЋЕНИЦЕ

- БЕР:** *Български етимологичен речник* (ред. Владимир Иванов Георгиев). Софија: Българска академија на науките, 1971.
- ВНП:** *Вукове народне пословице с регистром кључних речи*. Београд: Нолит, 1996.
- РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 6. Нови Сад: Матица српска, 1990.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. VI. Београд: САНУ, 1969.
- СД:** *Славјанские древности – этнолингвистический словарь в 5 томах*. Т. 1 (А – Г). Москва: Международные отношения, 1995.
- СЕЗб:** *Српски етнографски зборник*. Обичаји народа српскога, књ. II. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1909.
- СМ:** *Словенска митологија: енциклопедијски речник* (ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић). Београд: Zepher book world, 2001.
- СРНГ:** *Словарь русских народных говоров*. Т. 1 – 46. Москва – Ленинград: Наука, 1965 – 2013.
- СРЯ:** *Словарь русского языка XI – XVI века*. Вып. 3. Москва: Наука, 1976.
- ZNŽO:** *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. XXX/2. Zagreb: JAZU, 1936.